

2006 SAVAŞI'NDAN GÜNÜMÜZE LÜBNAN'DAKİ SİYASİ TABLO

Fahri Danış

INSAMER
İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

 Analiz 19

Taif Antlaşması'ndan 2000'lere: Hizbullah'ın Yükselişi

Dinî ve mezhebî olarak fazlaca bölünmüş bir konumda bulunan Lübnan, günümüze dek uzanan siyasal sistemini Osmanlı'dan miras kalan bir dizi geleneğe borçludur. Siyaset bilimi literatüründe “ortaklaşmacı model” olarak geçen bu sistemde, farklı etnik, dinî ve kültürel niteliklerdeki toplulukların, geniş kapsamlı ve demokratik bir ortak yönetim modeli çerçevesinde örgütlenmesi söz konusudur.¹ 1926 Anayasası ve 1943 tarihli Millî Pakt ile onaylanan bu sisteme göre Lübnan, kendine has birtakım politik kurallar çerçevesinde yönetilmektedir. Cumhurbaşkanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı gibi makamlar Maruni Hristiyanların elinde bulunurken, Başbakanlık Sünnilerde, Meclis Başkanlığı ise Şiilerin elindedir.

Lübnan Müslümanlarının oransal olarak yarısını teşkil ettiği düşünülen Şii nüfus, genellikle ülkenin

güneyindeki Cebel-i Amil ve doğusundaki Bekaa bölgesinde yoğunlaşmıştır. Çoğunlukla şehirlerde meskûn Sünnilerin aksine kırsal bölgelerde yaşayan Şiiler, yakın döneme kadar Lübnan toplumu içerisinde gelir seviyesi ve eğitim düzeyi en düşük kesimi oluşturmuşlardır.² Şiilerin Lübnan siyasal sisteminde ayrı bir unsur olarak ön plana çıkmaları; Marunilerin 1920'ler boyunca Suriye ile birleşmeyi savunan Arap milliyetçisi Sünnilere karşı Şiileri dengeleyici bir aktör olarak kullanmasıyla mümkün olmuştur. Takip eden yıllarda Musa es-Sadr gibi Şii liderlerin Lübnan'a gelişi ve başlattıkları eğitim faaliyetleri, Şii toplumunun siyasi, ekonomik ve kültürel durumunun iyileşmesine ve Şii kimliğinin belirginleşmesine yol açtı.³

Dinî ve mezhebî hassas fay hatları üzerinde şekillenen Lübnan siyaseti, 1970'lerin başından iti-

INSAMER
İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

baren Filistin sorunuyla birlikte başka bir boyuta evrildi. Birleşmiş Milletler'in (BM) konuyla ilgili hazırladığı raporlara göre, İsrail'in kurulduğu 1948 tarihinden itibaren Lübnan'a gelen Filistinli mülteci sayısı 1.000 civarındayken, 1970'teki Kara Eylül olayı sonrası bu sayı gözle görülür oranda arttı.⁴ Filistinlilerin Lübnan'da artan etkinlikleriyle birlikte nüfus dengesinin Sünniler lehine değişmesi, 1975 yılında başlayan iç savaşın en belirgin sebeplerinden birini oluşturdu.

İç savaşın başlarında, Musa es-Sadr'ın kurduğu Emel Örgütü Lübnan Şiiilerinin temsilciliğini üstlenerek silahlı mücadeleye girişti. Bu sırada Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Lübnan'daki varlığını bahane ederek ülkeye giren İsrail ve Sünni-Dürzi bloğuna karşı Marunilerin yanında savaşa dâhil olan Suriye Baas rejimi, olayların daha da çetrefilli bir hal almasına yol açtı.⁵ 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi, tüm coğrafyada olduğu gibi Lübnan üzerinde de geniş bir etkiye haiz olurken, "Devrim İhracı" politikası çerçevesinde İran, Lübnan Şiiileri ile ilişkilerini geliştirdi. Bu kapsamda İran Devrim Muhafızları'nın da desteğini alan Hüseyin Musavi, 1982 yılında "seküler" bulunduğu Emel Hareketi'nden koparak İslami Emel Örgütü'nü kurdu ve daha sonra yaşanan bölünmeler sonucunda Hizbullah Örgütü ortaya çıktı.⁶

1980'lerin ortasından itibaren Lübnan politik sahnesinde etkin bir şekilde rol alan Hizbullah, Şiiilerin yoğunlukta yaşadığı Güney Lübnan ve Bekaa'da hızlıca güçlendi. İran tarafından desteklenen silahlı gücü bir yana, yıllardır süren çatışmalar sebebiyle fiili devlet yapısının çözüldüğü Lübnan'ın fakir bölgelerinde uyguladığı sosyal politikalar, Hizbullah'ın popülaritesini arttırdı.⁷ Başta ideolojisi ve Filistin meselesine bakışı olmak üzere, Hizbullah Emel'den pek çok konuda ayrılmaktaydı. Örgütün temel ideolojisi, İmam Humeyni'nin "Filistin sorununda bir eli olmadıkça İran siyasetinin kıymeti yoktur" sözünü yansıtan bir perspektifte şekillenmişti. İlk hedefini Lübnan'daki İsrail işgalini sonlandırarak belirleyen Hizbullah, ülkedeki İsrail varlığının fiilen sona erdiği 2000 yılına kadar mücadelesini sürdürdü. Bu süreçte varlığını de-

vam ettiren Emel Hareketi'nin etkisini sınırladı ve kuruluşundan itibaren Emel'i destekleyen Suriye Baas rejimini kendi tarafına çekmeyi başardı.⁸

On beş yıllık iç savaş 1990 yılında son buldu ve imzalanan Taif Antlaşması ile Lübnan siyasi sistemi köklü bir değişikliğe uğradı. Ülkenin kurucu kodlarında yer alan "Maruni üstünlüğü", Sünnilerin nüfus artışı ve etkinlikleri göz önünde bulundurularak sınırlandırıldı; Maruni cumhurbaşkanının bazı yetkileri Sünni başbakana devredildi ve parlamentodaki Hristiyan-Müslüman temsilcilerin sayısı eşitlendi. Daha da önemlisi 1982'den itibaren fiilen Lübnan içerisinde bulunan Suriye'nin ülkedeki varlığı meşruiyet kazandı ve "Lübnan ile Suriye arasında özel bir ilişki olduğu" kabul edildi.⁹ Öte yandan antlaşmayla birlikte, Lübnan'daki tüm militer grupların silahlarını bırakması kararlaştırılırken, İsrail işgaliyle mücadele eden Hizbullah'a ayrıcalık tanınması da onaylandı. Bu ayrıcalıklı statü, örgütün meşruiyetine büyük katkı sağlarken sürekli tekrarlanan İsrail karşıtı söylem, Hizbullah'ın Lübnan'daki konumunu gittikçe güçlendirdi.

İç savaş sonrası Lübnan siyaseti, Suriye'nin ülkedeki varlığı çerçevesinde şekillenen politikalar esas alınarak iki kampa bölündü. Suriye Baas rejimine yakın Ömer Karami'nin başbakanlık koltuğuna oturması, yeni dönemde Lübnan ile Suriye arasındaki "özel ilişkilerin" niteliğini aydınlatmaktaydı. Bu süreçte, Lübnan'daki Suriye varlığına karşı çıkan Mişel Aun gibi aktörlerin bertaraf edilmesi, Baas rejiminin Körfez Savaşı'nın yarattığı dış konjonktürde ABD ve Körfez ülkeleriyle vardığı örtülü mutabakatın bir ürünü olarak yorumlandı.¹⁰ Öte yandan Karami'nin Suriye destekli iktidarına rağmen, yeni Lübnan'ın inşasında en çok adı geçen isim Refik Hariri'ydi. Körfez sermayesiyle olan yakın ilişkilerini Lübnan'ın yeniden imarı için kullanan Hariri, kurduğu Müstakbel (Gelecek) Partisi vasıtasıyla Sünnilerin yanı sıra diğer pek çok cemaatin de desteğini kazandı.¹¹ 1992 yılındaki genel seçimler sonucunda Hariri'nin başbakan seçilmesi, Lübnan'da Suriye karşıtı blokun güçlenişi olarak yorumlandı. Bunun yanında seçimlere katılan Hizbullah'ın parlamentoya sekiz millet-

vekili sokması ve uyum hükümetleriyle diyaloga girmesi, Emel’le birlikte Şii aktörlerin Lübnan siyasetindeki rollerinin arttığını gösteriyordu.¹²

1990’ların bir diğer önemli özelliği; Hizbullah’ın Taif sonrası FKÖ’nün bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkan güç boşluğunu doldurması ve Lübnan’daki yeni siyasal sisteme eklenmesi sürecini oluşturmasıydı. 1992’den itibaren parlamento seçimlerine katılan örgüt, sivil siyaset araçlarına da ağırlık vermeye başladı. “Hizbullah’ın Lübnanlaşması” olarak tarif edilen bu süreç boyunca örgüt, adeta “devlet içinde devlet” oluşturacak bir etkinliğe ulaştı.¹³ Lübnan devletinden ayrı bir siyasi örgütlenme olarak ifade edilebilecek adalet ve müftülük birimlerinden her seviyedeki eğitim kurumuna, askerî kuvvetlerden dış ilişkiler ofisine, bankacılık faaliyetlerinden sendikalara ve hastanelerden televizyon-radyo kanallarına kadar pek çok yeni kurum oluşturuldu.¹⁴ Bu süreç, Hizbullah’ın İran ve Suriye’den bağımsız, Lübnan içerisinde ayrı bir aktör olduğu mesajını içeriyor görünmekle birlikte aslında tam tersine, 1992 yılında Humeyni’nin “*velayet-i fakih*” görüşünü benimsemiş olan Hasan Nasrallah’ın genel sekreterlik görevini üstlenmesi, Hizbullah’ın İran etki alanına daha da girdiğinin bir göstergesiydi. Öte yandan örgütün Taif sonrası devam ettirdiği İsrail’le mücadele politikası, 2000 yılında ülkenin güneyindeki İsrail işgalinin sonlanmasıyla neticelenirken, bu başarı Hizbullah’ın Lübnan’daki tüm cemaatler arasındaki popülaritesini hızla arttırdı.

2006 Temmuz Savaşı’ndan İç Çatışmalara

2000 yılı, Lübnan’ın iç ve dış politikasında belirgin birtakım değişimlerin yaşandığı bir sene oldu. Mayıs ayında İsrail, Güney Lübnan’da işgal altında tuttuğu bölgelerden çekildi. Bir ay sonraysa Suriye devlet başkanı Hafız Esed öldü. Bu iki gelişme, Suriye’nin yeni Lübnan politikasının, dolayısıyla Lübnan iç siyasetinin yeni dinamiklerinin güncellenmesi anlamına geliyordu.¹⁵ 1998 yılında Suriye yanlısı Emil Lahud’un cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturması ve Başbakan Refik Hariri’nin yolsuzluk iddiaları sebebiyle görevini bırakması, Suriye Baas rejiminin Lübnan içerisindeki muhalefet ve dışarıdan gelen tüm tepkilere rağmen

ülkedeki ağırlığını koruduğunu göstermekteydi. Fakat 2000 yılındaki parlamento seçimleri, Hariri ve Müstakbel Partisi’nin zaferiyle sonuçlandı.¹⁶

Genel seçimler İsrail işgalinin sonlanmasından hemen sonra yapılmasına rağmen Hizbullah’ın parlamentoya yalnızca 12 milletvekili (10 vekil Hizbullah içerisinde, 2 vekil bağımsızlardan) sokabilmesi, Lübnanlıların ne olursa olsun ülkedeki Suriye varlığından duydukları rahatsızlığı ifade etmekteydi. Öte yandan Hariri’nin ikinci dönemi, uygulanan geniş kapsamlı ıslah politikasının etkisiyle oldukça desteklendi. Toplumun tamamını birleştirmeye yönelik bir Lübnanlı kimliği oluşturmayı hedefleyen Hariri, yalnızca Sünnilerin değil Hristiyan ve Şiiilerin de desteğini almaktaydı.¹⁷

Lübnan’daki yeni konjonktür, Suriye’nin ülkedeki varlığını gittikçe zora sokuyordu. Bu kapsamda iktidara gelir gelmez geniş ölçekli bir reform paketini hayata geçirmeyi vaat eden Beşşar Esed, 2001 yılında Suriye askerî gücünün bir kısmını Lübnan’dan çekmek zorunda kaldı.¹⁸ Devlet başkanı Emil Lahud’un görev süresinin -anayasada belirtilen sürenin ötesinde- üç yıl daha uzatılması ve eylül ayında BM Güvenlik Konseyi’nin “Lübnan’daki yabancı güçlerin acilen çekilmesini” öngören 1559 sayılı kararı çıkartması, Suriye’nin Lübnan’daki mevcudiyetinin sonunu işaret ediyordu.¹⁹ Bir yıl sonra, Şubat 2005 tarihinde Hariri bombalı bir suikast saldırısı sonucu hayatını kaybetti. Suriye Baas rejimi saldırının bir numaralı faili olarak yorumlandı ve halkın bu olaya tepkisi oldukça büyük oldu. “Sedir Devrimi” olarak isimlendirilen gelişmelerin ardından, nisan ayında Suriye tüm askerî ve istihbarat personelini Lübnan’dan çekmek zorunda kaldı.²⁰

Refik Hariri suikastı sonrasında Lübnan’daki “Suriye karşıtları” ve “yanlıları” ayrımı, daha belirgin bir kutuplaşmaya dönüştü. Bu kutuplaşma, Soğuk Savaş yıllarından itibaren ülke siyasetine damga vurmuş etnik, dinî ve mezhebî ayrılıkların çok daha ötesinde, politik bir pragmatizme vurgu yapması hasebiyle önemliydi. 14 Mart İttifakı olarak bilinen Suriye karşıtı koalisyonunda şu unsurlar bulunmaktaydı: Refik Hariri’nin oğlu Saad Hariri’nin partisi Müstakbel

Hareketi (Sünni), Velid Canbolat liderliğindeki İlerici Sosyalist Parti (Dürzi), Emin Cumeyyil liderliğindeki Ketaib Partisi (Hristiyan), Semir Caca liderliğindeki Lübnan Güçleri (Hristiyan), Dori Şamun'un Ulusal Liberal Partisi (Hristiyan) ve Nasib Lahud'un Demokratik Yenilenme Partisi (Hristiyan). Başını Hizbullah ve Emel gibi iki Şii hareketin çektiği Suriye yanlısı 8 Mart İttifakı ise şu partileri kapsıyordu: Tallal Arslan liderliğindeki Demokratik Parti (Dürzi), Mişel Aun liderliğindeki Ulusal Özgürlük Hareketi (Hristiyan), Bilal Şaban'ın Tevhid Hareketi (Sünni) ve Ali Kansu'nun Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi (Şii).²¹

15 yıllık iç savaş sürecinde, Lübnanlı Sünnilere dönük en sert politikaları uygulamış Falañjist Ketaib Partisi'nin Sünnilerin en güçlü temsilcisi Müstakbel Hareketi ile aynı kampta yer alması bir yana, Suriye karşıtı tutumu sebebiyle 1990'larda Lübnan'ı terk etmek zorunda kalan Mişel Aun'un Hizbullah'la ittifak kurması, Lübnan siyasetinin yeni dinamiklerinin şifrelerini vermekteydi. Böyle bir ortamda gerçekleştirilen genel seçimlerde, Hariri'nin partisi Müstakbel Hareketi'nin öncülüğünü yaptığı 14 Mart İttifakı, 69 sandalyeyle parlamentoda çoğunluğu ele geçirdi.²² Hizbullah'ın liderliğindeki 8 Mart İttifakı ise meclise 57 vekil soktu.

Hükümeti kuran 14 Mart İttifakı'nın başbakanı Fuad Sinyora'nın ilk icraatlarından biri, 2006 yılında başlatılan ve ülkedeki gruplar arasında bir uzlaşma arayışı olarak yorumlanabilecek "Ulusal Diyalog Süreci" oldu. 8 Mart İttifakı içerisindeki bazı çevrelerin de desteğini alan bu çağrı, aynı zamanda BM Güvenlik Konseyi'nin 1559 sayılı kararınca, Hizbullah'ın silah bırakmasına yönelik bir girişim olarak da okundu.²³

Seçimler sonrası 14 Mart İttifakı'nın iki temel hedefi vardı: Parlamentodaki üstünlüğünü kullanarak Suriye yanlısı Emil Lahud'un yerine daha tarafsız bir cumhurbaşkanının seçilmesi ve 1559 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararının kabul ettirilmesi. Hizbullah'ın bu duruma tepkisi, kendi meşruiyetinin en önemli kaynağını yinelemek ve bu yolla ülke içerisindeki desteğini arttırmak oldu. İsrail'in 2000 yılında Güney Lübnan'dan çekilm-

esine rağmen sınırdaki bazı bölgeleri elinde buldurmaya devam etmesi, Hizbullah'ın "Lübnan'ın hâlâ İsrail işgali altında bulunduğu" yönündeki söyleminin temelini oluşturuyordu. Dışarıda kazanılacak bir zaferi iç politikada kullanmak isteyen Hizbullah, 2006 yılının Temmuz ayında İsrail'e yönelik bir saldırı başlattı. Sınırı geçen Hizbullah militanları üç İsrail askerini öldürüp ikisini rehin aldı.²⁴ İsrail'in başlattığı karşı harekât sırasında bir İsrail tankının imha edilip beş askerin daha öldürülmesi üzerine olaylar daha da büyüdü ve "Temmuz Savaşı" denen çatışmalar başladı.

İsrail'in saldırıları sonucunda Beyrut da dâhil olmak üzere Lübnan'ın altyapısı büyük oranda çöktü. Çatışmalarda 1.000 kadar Lübnan vatandaşı hayatını kaybederken, 160 civarı da İsraili öldü. Lübnan kayıplarının üçte biri ile ikisini siviller oluştururken, Hizbullah füze-leri sonucu 43 İsraili sivil hayatını kaybetti.²⁵ Çatışmalar BM Güvenlik Konseyi'nin 1701 sayılı ateşkes kararıyla ağustos ayında sona erdi.²⁶ BM'nin girişimiyle uluslararası ve tarafsız bir Barış Gücü, Güney Lübnan'a yerleşti.

Bir ay kadar süren çatışmaların sonucu, savaşın her iki taraf için de mutlak bir zafer olarak tanımlanmasını zorlaştırmaktaydı. İsrail açısından bakıldığında; Lübnan'ın güneyinin tarafsız bir bölge haline getirilmesini ve Hizbullah'ın askerî fonksiyonlarının bir kısmının etkisiz kılınmasını kısmi bir başarı olarak yorumlamak mümkünse de örgütün açık bir yenilgiye uğratılmaması ve Hizbullah'ın birçok İsrail kentini doğrudan vurabilecek kapasiteye sahip olduğunun ortaya çıkması, İsrail'in "yenilmezlik mitine" büyük zarar vermişti.²⁷ Hizbullah ise İsrail ordusuna karşı yürüttüğü başarılı direniş sebebiyle kendisini savaşın galibi ilan etse ve 2006'dan sonra hem Lübnan'da hem de Arap coğrafyasında popülaritesini arttırsa da ülke içerisinde "Lübnan'ı bir kez daha felakete sürüklediği" gerekçesiyle ciddi bir muhalefetle karşılaşmıştı.

2007 yılında Lübnan'daki Filistin mülteci kamplarından Nahr el-Bared'de İslamcı grup Fetih el-İslam ile Lübnan ordusu arasında çıkan çatışmalar ve yaşanan üç aylık silahlı mücadele

sonucunda, kampın Hizbullah'ın ağırlıkta olduğu güçler tarafından kontrol altına alınması, örgütün Lübnan'daki etkinliğini daha da arttırdı.²⁸ Tüm bu gelişmeleri iç politikadaki rolünü kuvvetlendirmek için kullanmak isteyen Hizbullah, uzatmalı görev süresi 2007'nin Ekim ayında sona eren Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un yerini alacak yeni devlet başkanının seçimi sırasında meclisteki oturumlara katılmadı ve seçimlerin tekrarlanmasını istedi. Hükümet ise önceliğini Hariri suikastının aydınlatılması için uluslararası bir mahkemenin kurulması olarak belirlemişti. Hükümetle Hizbullah arasındaki müzakerelerden bir sonuç çıkmayınca 8 Mart'ta bakanlar birer birer istifa etti.²⁹

Parlamentoda cumhurbaşkanının seçilmesini sağlayacak üçte iki çoğunluğu ele geçiremeyen 14 Mart'ın adayları eski cumhurbaşkanı Emil Lahud'un kuzeni Nassib Lahud iken, 8 Mart'ın adayları ise koalisyonun önemli bir parçası olan Mişel Aun'du. Yeni cumhurbaşkanının seçilmesinin imkânsız hale gelmesi, Lübnan siyasal sistemini tam manasıyla kilitledi ve iç savaştan bugüne yaşanan en büyük çatışmaların kapısını açtı. Hükümet Hizbullah'ın sahibi olduğu telefon şebekesini kapatıp kamuda örgüte yakın birkaç ismi görevden alınca Beyrut'ta çatışmalar başladı. Hariri'nin sahibi olduğu ev ve şirket binaları saldırıya uğradı ve kısa süre içerisinde silahlı Hizbullah milisleri Batı Beyrut'u kontrolleri altına aldı.³⁰ Müstakbel Hareketi'ne bağlı milislerin de sokağa inmeleriyle Lübnan, iç savaş günlerinden kalma görüntüleri tekrar yaşadı. Çatışmalarda her iki taraftan da 60'tan fazla kişi hayatını kaybederken, olaylar Sünnilerin yoğun olarak yaşadığı Trablus ve Dürzi bölgesi Cebel-i Lübnan'a da taşındı.³¹

Yaşananlar, Hizbullah'ın ilk kez silahlarını Lübnan içerisinde kullanması açısından önemliydi. O güne dek kendini İsrail karşıtı bir direniş örgütü olarak tanımlayan ve mevcudiyetini Lübnan'ın Siyonist işgalinden kurtarılması üzerine konumlandırıran Hizbullah'ın, Taif Antlaşması ile tanınan ayrıcalıklı konumunu, gerektiğinde ülke içerisindeki politik rakiplerine karşı da kullanabileceğinin ortaya çıkması,

örgütün meşruiyetine önemli ölçüde darbe vurdu. Bu durum, Hizbullah'ın kuruluşundan itibaren bir direniş örgütü olarak çizdiği profilin, Sünni karşıtı mezhepçi bir pozisyona doğru evrilmesi olarak yorumlandı.³² Olaylar Arap Birliği ve Türkiye'nin arabuluculuğuyla, 2008 yılında Doha'da varılan mutabakatla çözüme ulaştırıldı.³³

Doha Antlaşması'nın Lübnan açısından en önemli kazanımlarından biri, yaklaşık bir yıldır devam eden cumhurbaşkanlığı krizini sonuçla bağlamasıydı. Varılan mutabakat sonucu 14 Mart ve 8 Mart ittifakları, devlet başkanlığına Genelkurmay Başkanı Mişel Süleyman'ın getirilmesi konusunda uzlaşmaya vardı. Süleyman, Lübnan siyasi hayatında görece bağımsız bir aktör olarak yorumlanmaktaydı. 2007 yılında Fetih-el İslam grubuna karşı girişilen askerî hareketin mimarıydı fakat aynı zamanda 2005'te Hariri'nin öldürülmesi sonucu çıkan Suriye karşıtı gösterilerde orduyu sokağa çıkarmayı da reddetmişti. Bu nedenle her iki kampın da, fazlaca sağlam olmasa da, onayını almış bulunuyordu.

Haziran 2009'da yapılan genel seçimler, bir kez daha 14 Mart İttifakı'nın galibiyetiyle sonuçlandı. Parlamentodaki 128 sandalyeden 71'ini kazanan ittifak, Saad Hariri'nin başbakan seçilmesiyle yeni kabineyi kurmaya hak kazandı. Müstakbel Partisi'nin bir önceki seçimlere göre Maruni ve Dürzi bölgelerde oylarını arttırması, 2008 yılında yaşanan olaylar sebebiyle Hizbullah'ın yaşadığı meşruiyet krizinin bir sonucu olarak yorumlandı.³⁴

2011 yılına gelindiğinde, BM desteğiyle kurulan ve Refik Hariri suikastını araştıran Lübnan Özel Mahkemesi'nin varlığı, Lübnan'ı bir kez daha krize sürükledi. Hizbullah, uzun bir süredir Başbakan Hariri'den mahkemeyi tartışmak için meclisi olağanüstü toplantıya çağırmasını talep ediyordu. Nitekim mahkemenin kararını açıklamasıyla Hizbullah ve arkasındaki İran-Suriye gibi güçlerin Ortadoğu'daki meşruiyetleri büyük oranda zarar görecekti. Öte yandan 14 Mart İttifakı'nın yakın ilişki içerisinde olduğu ABD ve diğer Batılı güçler, hükümete aksi yönde bir baskı uygulayarak Hizbullah'ın marjinalleştirilmesini savunuyorlardı. Hariri Hizbullah'ın tek-

lifini reddedince, hükümetteki 8 Martçı bakanlar istifa etti.³⁵ 14 Mart İttifakı'na destek veren Velid Canbolat'ın İlerici Sosyalist Partisi'nin desteğini çekmesiyle hükümet düştü ve Mişel Süleyman yeni kabineyi kurma görevini 8 Mart İttifakı içerisinde yer alan Nur Hareketi lideri Necip Mikati'ye verdi.

Hizbullah'ın parlamentodan çekilerek bir kez daha siyasal sistemi işlevsiz hale getirmesi, bir anlamda genel seçimleri geçersiz kılmıştı. Krizi zafere çevirmeyi başaran Hizbullah, 2011 itibarıyla Lübnan'daki gücünü maksimum düzeye çıkartmış oldu. Bu durum, Lübnan'daki siyasal sistemin kırılma noktasını göstermesi bir yana, mevcut ittifakların her an değişebileceğini göstermesi bakımından da önemlidir.

Arap Baharı, Lübnan'a Etkileri ve 2016 Cumhurbaşkanlığı Krizi

Lübnan'da Haziran 2011 itibarıyla kurulan yeni hükümet, Tunus'ta başlayan Arap Baharı'nın etkisiyle oldukça zorlu bir sürece girmiş oldu. Olaylar mart ayında Suriye'ye sıçradığında, Lübnan'ın da mevcut çatışmalardan etkilenmesi kaçınılmaz bir hal alıyordu. Suriye Baas rejiminin barışçıl gösterilere sert tepki göstermesi ve olayların kısa sürede iç savaş olarak adlandırılacak bir boyut kazanması, takip eden yıllarda dış güçlerin de soruna müdahalesiyle krizin küresel bir boyut almasına yol açtı. Neticede başta Lübnan olmak üzere, Suriye'ye komşu ülkeler de kısa sürede olayların içerisinde çekildi.

Suriye krizinin Lübnan'a etkileri iki şekilde oldu. Öncelikle önemli miktarda bir Filistinli mülteci varlığına sahip olan Lübnan, olayların ardından Suriye rejiminin saldırılarından kaçan Suriyeli göçmenlerin akınına uğradı. BM verilerine göre Suriye krizinden önce ülkeye yayılmış 12 kamp içerisinde yaşayan 455.000 Filistinliye ek olarak, 2014 itibarıyla 53.070 Filistinli mülteci daha Suriye'den kaçarak Lübnan'a sığındı.³⁷ Ayrıca kayıt altına alınabilmiş 1 milyon 100 binden fazla mülteci daha, Suriye'nin çeşitli bölgelerinden Lübnan'a geldi. Kayıt dışı rakamlar da göz önünde bulundurulduğunda, Lübnan nüfusunun

yaklaşık dörtte birinin Suriyeli göçmenlerden oluşması, Lübnan gibi hassas etnik ve mezhebî temellere sahip bir ülke için oldukça ciddi bir sorundu. Ayrıca gelen mültecilerin çoğunun Sünni oluşu, ülke içerisindeki gayrimüslim unsurların en önemli çekincelerinden birini oluşturuyordu.³⁸ Öte yandan Arap Baharı sürecinin istikrarsızlaştırdığı Mısır ve Suriye gibi ülkelerin Lübnan ticareti açısından taşıdıkları önem bir yana, 2 milyona yaklaşan göçmenin ülke ekonomisine zararı da oldukça büyük oldu. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) rakamlarına göre Lübnan'da ekonomik büyüme, 2007 ve 2010 yılları arasında yüzde 7,5'tan 2011 yılında yüzde 1,5'a kadar geriledi.³⁹

Krizin Lübnan'a ikinci önemli etkisi, Hizbullah'ın 2013 itibarıyla resmen sahaya inerek rejimin yanında çatışmalara katılmasıydı. Suriye krizinin ilk gününden itibaren Baas rejiminin yanında yer alan Hizbullah, henüz 2011 yılında, Lübnan'dan Suriyeli muhaliflere katılabilecek gönüllülerin önünü kesmek için, sınırdaki Kuseyr kentine Suriye ordusuyla ortak bir operasyon düzenledi. Hizbullah'ın güçlü olduğu bölgelerde Suriye rejimine destek gösterileri gerçekleştirilmesi ve Hasan Nasrallah başta olmak üzere örgütün üst düzey isimlerinin Esed'i destekleyici pek çok konuşma yapması, Hizbullah'ın "Sünni karşıtı" konumunu güçlendirmesi şeklinde yorumlandı. Lübnan'daki birçok siyasi oluşumun Suriye krizine müdahil olmama yönündeki uyarılarına rağmen Hizbullah'ın İran-Suriye eksenine uyumlu mezhepçi politikaları, ülkedeki sekteryen fay hatlarını tetikledi. İlk kez 2011 yılının Haziran ayında, Sünnilerin yoğun olarak yaşadığı Trablus'ta Suriye yanlısı Nusayriler ile Sünni-Selefi gruplar arasında silahlı çatışmalar yaşandı.⁴⁰

Suudi Arabistan'la yakın ilişkiler içerisinde olan Hariri ailesinin desteğiyle özellikle Trablus, Sayda, Akkar gibi Sünnilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Sünni-Selefi gruplar güçlenmeye başladı. Bununla birlikte 2012 içerisinde Suriyeli muhaliflerin Halep ve Şam kırsallarında yürüttükleri başarılı operasyonların yanı sıra Türkiye ve Ürdün sınırlarındaki kritik bölge-

leri ele geçirmeleri, İran ve Hizbullah'ın Baas rejimine verdikleri desteği arttırmalarına yol açtı. 2012 yılında Lübnan'da Suriye-Hizbullah karşıtı muhalefetin önde gelen isimlerinden pek çok kişi, suikastlara kurban gitti. Mayıs ayında Sünni Şeyh Ahmed Abdülvahhab Lübnan ordusu tarafından Akkar'da öldürüldü.⁴¹ Ağustos ayında bir diğer Sünni Şeyh Halid el-Baradei, Trablus'ta Hizbullah'ın müttefiki İslami Tevhid Hareketi (İTH) militanlarınca öldürüldü.⁴² Ekim ayında Beyrut'ta Lübnan İç Güvenlik Güçleri İstihbarat Şefi General Visam el-Hasan bombalı bir suikast saldırısı sonucu hayatını kaybetti. Hariri ailesiyle ve Suudi-Batılı istihbarat örgütleriyle yakın ilişkiler içerisinde olan Hasan'ın ölümünden Hizbullah ve İTH sorumlu tutuldu.⁴³

İç savaş günlerini hatırlatan suikastlar, ülke içerisindeki çatışma ortamını yeniden alevlendirdi. Hariri yanlısı silahlı gruplar ve Sünni-Selefi örgütlerle Hizbullah, İTH, Suriye Sosyalist Milliyetçi Partisi militanları arasında, başta Trablus gibi Sünni kentlerinde olmak üzere pek çok yerde çatışmalar yaşandı. 2012 yılının sonlarında Suriyeli muhaliflerin, Lübnan'ın Suriye'ye açılan sınır kapısı Kuseyr'i ele geçirmeleri üzerine 2013 Şubat ayı itibarıyla Hizbullah, Suriye Savaşı'na doğrudan müdahil oldu. Rejim güçleriyle ortak düzenlenen operasyonlarda, Kuseyr de dâhil olmak üzere, Suriyeli muhalifler Lübnan sınırından uzaklaştırıldı.

DAEŞ tehlikesinin 2014 yılında Lübnan'a sıçraması, olaylara farklı bir boyut kazandı. Lübnan cephesinde Nusra ile ortak hareket etme kararı alan örgüt, ilk olarak intihar saldırıları ve kaçırma eylemleri gerçekleştirdi. Ağustos ayında Suriye sınırındaki Arsal şehri ve çevresi DAEŞ ve Nusra Cephesi'nin eline geçerken ekim ayında da Lübnan ordusundan 20 asker DAEŞ teröristleri tarafından kaçırıldı.⁴⁴ İki örgüt arasında çıkan anlaşmazlığı iyi değerlendiren Hizbullah, Arsal'ı kısa zamanda kurtarmayı başardı ve Suriye rejimiyle arasındaki irtibatı sağlamada kritik bir öneme sahip olan Kalamun'a yoğunlaştı. Temmuz 2015'te rejim ordusuyla düzenlenen ortak operasyon sonucunda muhalifler Kalamun'dan çıkartıldı.

Neticede Lübnan nüfusunun dörtte birini oluşturan Suriyeli mülteciler ve ülkede meskûn Sünni varlığını hiçe sayarak Suriyeli muhaliflere karşı Baas rejiminin yanında savaşa bilfiil dâhil olan Hizbullah, Lübnan'daki algısının büyük oranda değişmesine sebep oldu. Ülkenin İsrail işgalinden kurtarılması sonrasında nihai politikasını "Lübnanlılık" üzerine kurguladığını her fırsatta dile getiren örgüt, İran-Suriye ekseninde inşa ettiği dış politikasını mezhepçi bir çizgiye oturtmuş oldu. "Sünni aşırı örgütlere karşı Lübnan'ın koruyucusu" imajını oluşturmaya çalışan Hizbullah'ın ülke içindeki Sünni gruplara ve Suriye'deki muhaliflere dönük girdiği askerî operasyonlar, örgütün 2008'deki iç çatışmalardan itibaren azalmakta olan popüleritesini daha da düşürdü. 2013 yılı içerisinde Avrupa Birliği, örgütün silahlı kanadını terör listesine alırken, 2016'da Körfez İşbirliği Teşkilatı ve Arap Birliği, Hizbullah'ın hem siyasi hem de silahlı kanadını aynı şekilde "terörist örgüt" olarak tanıdı. Bu durum, örgütün "Lübnanlılaşma" siyasetine büyük darbe vururken, hem ülke içerisindeki baskıcı tutumunun hem de dış politikadaki mezhepçi siyasetinin bir sonucu olarak yorumlandı. Öte yandan 2013'ten itibaren savaşa doğrudan katılan Hizbullah'ın Suriye'de verdiği kayıplar da Lübnan'da oldukça tartışılan bir konuyu oluşturdu. Özellikle İsrail'in Suriye'deki Hizbullah hedeflerine yönelik uyguladığı nokta operasyonlarda pek çok üst düzey Hizbullah yetkilisinin ölmesi,⁴⁵ örgütün Suriye iç savaşına müdahalesini gittikçe maliyetli bir hale soktu.

Suriye krizinin yıkıcı etkileri, kırılğan Lübnan siyasetini daha da istikrarsız bir hale getirdi. 2013 yılı Mart ayında koalisyon ortaklarıyla anlaşmazlığa düşen Başbakan Necip Mikati istifaya etti. Anlaşmazlığın nedeni; Mikati'nin haziran ayında yapılacak seçimler öncesi Hizbullah'ın dayatmalarını aşırı bularak örgütle ters düşmesi olarak gösterildi. Fakat temelde Suriye sorununda Hizbullah'un aldığı Şam yanlısı katı pozisyonun, Mikati'nin Sünni çevreler arasındaki prestijini oldukça olumsuz etkilediği bilinmekteydi. Özellikle mart ayı içerisinde Suriye savaş uçaklarının silahlı muhaliflerin geçişini engelleyemediği gerekçesiyle Lübnan'ın kuzeyini bombal-

aması, Hizbullah destekli hükümetin toplum nezdindeki güvenilirliğini büyük ölçüde sarstı.

Mikati'nin istifası sonrası her iki kampın onayıyla Tamim Selam'ın ortak bir koalisyon hükümeti kurması kararlaştırıldı. Mevcut konjonktür, her iki ittifakın da çoğunluğu ele geçirmesine müsaade etmiyordu ve 2014 yılı, Lübnan'da yeni krizlerin peş peşe sıralandığı bir dönemin başlangıcı oldu. Mayıs ayında görev süresi dolacak olan Cumhurbaşkanı Mişel Süleyman'ın halefini belirlemek üzere toplanan parlamentoda uzlaşma sağlanamadı. 14 Mart İttifakı'nın adayı Lübnan Güçleri Partisi'nin başkanı Samir Caca'yken, 8 Martçılar ise beklendiği gibi eski general Mişel Aun'u aday gösterdi. Devlet başkanının belirlenememesi, parlamento seçimlerini de etkiledi. Siyasi aktörler arasında uzlaşma sağlanamaması sebebiyle meclisin görev süresi, 31 aylık ek süreyle 2017 yılına dek uzatıldı.

Cumhurbaşkanlığı krizinin gittikçe çözülemez bir hal alması üzerine kördüğümü çözmek için ilk hamle Hariri'den geldi. Samir Caca'nın yerine 8 Mart İttifakı içerisinde yer alan Marada Hareketi'nin lideri Süleyman Franciyye'yi uzlaşma adayını gösteren Hariri, devlet başkanlığı için Aun'u destekleyen Nebih Berri (Emel Hareketi) ve Velid Canbolat'ı (İlerici Sosyalist Parti) yanına çekmiş oldu. Eski aday Caca ise Aun'u desteklediğini açıkladı. Bu durum üzerine Hizbullah parlamentoyu boykot ederek seçimlerin gerçekleşmesini engelledi. 2015 yılı boyunca mevcut kriz devam etti ve 2016'nın Ekim ayına kadar Lübnan meclisi, Cumhurbaşkanlığı seçimi için tam 45 başarısız girişime imza attı.⁴⁶

Krizin çözülmesi için taviz veren taraf yine 14 Mart İttifakı oldu. Uzlaşma adayını gösteren Süleyman Franciyye'nin seçilmesini kabul etmeyen Hizbullah'a karşı, Hariri 8 Martçıların adayını Aun'un cumhurbaşkanlığını destekleme kararı aldı. Bu hamle mevcut konjonktürü tamamıyla değiştirdi ve 31 Ekim tarihinde yapılan seçimlerde Mişel Aun cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturdu. Her iki kamp arasında varılan mutabakat sonucu Aun, yeni hükümeti kurma görevini Hariri'ye verdi.

Sonuç

Sekteryan bölünmüşlük bakımından Ortadoğu'nun en karışık ülkesi olarak yorumlanabilecek Lübnan, son iki yüzyılda tam üç iç savaş, onlarca çatışma ve siyasal krize ev sahipliği yaptı. Ülkedeki hassas çatışma hatlarının temelinde uzun bir süre etnik ve mezhepsel kimlikler bulunsa da Soğuk Savaş sonrası süreçte belirgin bir konjonktür değişikliği gözlemlendi. Farklı mezhep veya ideolojilerdeki siyasal oluşumlar, aynı blok içerisinde yer almaya başladı. Bu durum mevcut çatışma dinamiklerinin değişmesi anlamına geldiği gibi, geleneksel liderlik anlayışının bir uzantısı olarak "zaimlerin" (siyasal elitler) giderek pragmatik birer siyasi aktör haline dönüşmelerine yol açtı.

2016 yılının sonlarında nihayete eren cumhurbaşkanlığı krizinin Lübnan siyasetindeki çok daha temel bir ayrışmayı ortadan kaldırdığı da iddia edilebilir. Hariri Suikastı sonrası Suriye-İran yanlıları ve Suriye karşıtları-Suudi Arabistan yanlıları olarak açıkça ikiye bölünen siyasal yapının oluşan yeni süreçte anlamını yitirdiğini söylemek mümkün. Nitekim gerek Hizbullah'ın Hariri'nin başbakanlığını gerekse Hariri'nin Aun'un cumhurbaşkanlığını kabul etmesi, son siyasal krizin belirli bir kazananı olmadığını söylemeyi mümkün kılmaktadır. Bu süreçte mevcut 14 Mart ve 8 Mart ittifaklarının anlamlarını yitirdikleri, örtülü de olsa karşılıklı gösterilen rıza çerçevesinde oluşan uzlaşmanın yeni bir siyasal konjonktür meydana getireceği iddia edilebilir. Bu durum Lübnan içerisindeki aktörlerin siyasal manevralarıyla ilgili olduğu kadar, dış aktörlerin ve özellikle Suriye krizinin alacağı yeni şekillerle de yakından alakalıdır. Suriye yanlısı Mişel Aun'un cumhurbaşkanlığına yeşil ışık yakan Saad Hariri'nin önümüzdeki süreçte Suudi Arabistan'la ilişkileri, bu bağlamda daha da önemli bir hal almaktadır.

Taif Antlaşması'nın kendisine sağladığı imtiyazla 1990'lardan itibaren popüleritesini sürekli olarak arttıran Hizbullah, iç savaş sonrası temel stratejisini "pragmatik" bir parti olmak yönünde belirledi. İsrail karşıtı direnişin sembolü olarak hem Lübnan halkının hem de Ortadoğu'daki

pek çok kesimin desteğini arkasına alırken, “Lübnanlaşma” politikası çerçevesinde radikal olmaktan ziyade ılımlı bir çizgi çizmeye itina gösterdi. Fakat örgütün İran ve Suriye ile olan organik bağı, oluşturulmaya çalışılan algının ötesine geçti. 2000’lerden itibaren oluşan siyasal krizlerde Hizbullah’ın İsrail’e karşı kullandığı silahları Lübnan içerisindeki rakiplerine yönlendirebileceği ortaya çıktı. Bu durum Arap Baharı sonrası Ortadoğu’daki çatışma dinamiklerinin temelinde hissedilen Suudi Arabistan-İran gerginliğinin varlığıyla birleşince, Hizbullah’ın hem Lübnan toplumundaki hem de uluslararası sahnedeki meşruiyeti ciddi manada zarar gördü.

Özellikle iç politikadaki kriz anlarında siyasal sistemi tıkayıcı hamleleri ve uzlaşmaz tavırları, Hizbullah’ın “Lübnanlaşma” siyasetinin artık rafa kalktığı şeklinde okundu. İsrail karşıtı bir direniş örgütü olmaktan çıkarak İran eksenindeki Şii bir aktör olarak yorumlanmaya başlayan Hizbullah, bir anlamda Suriye ve Yemen gibi cephelerde sıcak çatışmaya dönüşen Suudi Arabistan-İran gerginliğinin bağımlı bir parçası olmayı seçti. Örgütün aldığı bu pozisyon; Avrupa Birliği, Arap Birliği ve Körfez İşbirliği Teşkilatı gibi bölgede etkin kuruluşların, Hizbullah’ı terörist örgüt kabul etmesinde etkin rol oynadı.

Sonnotlar

- ¹ Tamirace Fakhoury Mühlbacher, *Democracy and Power Sharing in Stormy Weather*, Wiesbaden: VS Research, 2009, s. 40.
- ² Tamara Chalabi, *The Shi'is of Jabal 'Amil and the New Lebanon: Community and Nation-State*, New York: Palgrave, 2006, ss. 16-20.
- ³ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, s. 192.
- ⁴ Sherifa Shafie, "Palestinian Refugees in Lebanon", *Forced Migration Online*, 2006, <http://www.forced-migration.org/research-resources/expert-guides/palestinian-refugees-in-lebanon/fmo018.pdf> (05.12.16).
- ⁵ Naomi Joy Weinberger, *Syria Intervention in Lebanon*, New York: Oxford University Press, 1986, s. 139.
- ⁶ İslami Emel Hareketi'nin sözcüsü İbrahim el-Emin'in "Hizbullah Programı"nı okuduğu 1985 tarihi, Hizbullah Örgütü'nün kuruluşu olarak kabul edilmektedir. Konuyla ilgili bk. Joseph Alagha, *Hizbullah's Documents: From the 1985 Open Letter to the 2009 Manifesto*, Amsterdam: Pallas Publication, 2011, s. 39.
- ⁷ Joseph Allagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology: Religious Ideology, Political Ideology and Political Program*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006, s. 121.
- ⁸ Lina Khatib, Dina Matar ve Atef Alshaer, *The Hizbullah Phenomenon: Politics and Communication*, New York: Oxford University Press, 2014, s. 20.
- ⁹ Yasin Athloğlu, *Lübnan'da Maruniler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014, ss. 83-84. Taif Antlaşması tam metni için bk. "The Taif Agreement", 1989, https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_taif_agreement_english_version_.pdf (23.11.16).
- ¹⁰ Meliha Benli Altunışık, *Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları*, İstanbul: Tesev Yayınları, 2007, s. 7.
- ¹¹ Nicholas Blandford, *Killing Mr. Lebanon: The Assassination of Rafik Hariri and its Impact on the Middle East*, New York: I.B. Tauris, 2006, ss. 48-50.
- ¹² Lübnan'daki 1992 genel seçim sonuçları için bk. Dieter Nohlen, Florian Grotz ve Christof Hartmann (ed.), *Elections in Asia and Pacific*, Vol. 1, New York: Oxford University Press, 2004, s. 189.
- ¹³ Naem Qassam, *Hizbullah: Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, Muharrem Tan (çev.), İstanbul: Kesit Yayınları, 2006, ss. 67-75.
- ¹⁴ Büyükkara, s. 194.
- ¹⁵ Marius Deeb, *Syria's Terrorist War on Lebanon and the Peace Process*, New York: Palgrave MacMillan, 2003, s. 215.
- ¹⁶ Nohlen, Grotz ve Hartmann, s. 189.
- ¹⁷ Hüseyin Mercan, *Suriye: Rejim ve Dış Politika*, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, ss. 155-156.
- ¹⁸ William Harris, *Lebanon: A History*, New York: Oxford University Press, 2012, ss. 266-267.
- ¹⁹ BM'nin 1559 sayılı kararı için bk. United Nations Security Council, "Security Council Declares Support for Free, Fair Presidential Election in Lebanon; Calls For Withdrawal of Foreign Forces There", 2004, <http://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.htm> (24.11.16).
- ²⁰ Harris, s. 270.
- ²¹ Taha Köse (ed.), "Lübnan Raporu: Lübnan'da İstikrar Arayışları", *SETA*, Aralık 2006, s. 12.
- ²² "Lebanon: Election Results", Council Foreign Relations, 20.06.05, <http://www.cfr.org/lebanon/lebanon-election-results/p8195> (28.11.16).
- ²³ David Schenker, "Lebanese National Dialogue: Avoiding the Hard Questions?", *The Washington Institute*, Mart 2006, Policy 1089, <http://www.cfr.org/lebanon/lebanon-election-results/p8195> (28.11.16).
- ²⁴ Taha Köse (ed.), "Lübnan Raporu: Lübnan'da İstikrar Arayışları", s. 19.
- ²⁵ Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı, "İkinci Lübnan Savaşı: Bir Yeniden Değerlendirme", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, Vol. 4, c. 2, 2010, ss. 77-78.
- ²⁶ "Resolution 1701", UN Security Council, Ağustos 2006, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/PKO%20SRES1701.pdf> (28.11.16).
- ²⁷ Amos Harel ve Avi Issacharoff, *Israel, Hezbollah and the War in Lebanon*, New York: Palgrave MacMillan, 2008, ss. 241-244.

- ²⁸ “Three-month battle ends as army takes over refugee camp”, *The Guardian*, Eylül 2007, <https://www.theguardian.com/world/2007/sep/03/syria.lebanon> (28.11.16).
- ²⁹ Altunışık, s. 20.
- ³⁰ Muttalip Tütüncü, “Lübnan”, Ahmet Emin Dağ (ed.), *Ortadoğu Çatışmaları* içinde ss. 64-86, İstanbul: İHH Yayınları, 2015, s. 78.
- ³¹ Veysel Ayhan ve Özlem Tür, Lübnan: *Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler*, Bursa: Dora Yayınları, 2009, s. 254.
- ³² “Maske Düştü ve Hizbullah’ın Yüzü Görüldü”, *Al Jazeera Turk*, 19.03.13, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/maske-dustu-ve-hizbullahin-yuzu-goruldu> (29.11.16)
- ³³ Karim Knio, “Is Political Stability Sustainable in Post-‘Cedar Revolution’ Lebanon?”, *Mediterranean Politics*, c. 13, Vol. 3, 2008, s. 447.
- ³⁴ Veysel Ayhan, “2009 Lübnan Seçimleri ve Etkileri: Kazananlar ve Kaybedenler”, *Ortadoğu Analiz*, c. 1, S. 7-8, Temmuz-Ağustos 2009, s. 46.
- ³⁵ Doha Antlaşması uyarınca 30 bakanlıktan 11’inin muhalefete bırakılması gerekmektedir, bk. “Doha Agreement: On the Results of the Lebanese National Dialogue Conference”, UN Peacemaker, Mayıs 2008, http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/Lebanon_DohaAgreement2008_Engl.pdf (29.11.16).
- ³⁶ The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA), <http://www.unrwa.org/where-we-work/lebanon> (29.11.16).
- ³⁷ Syria Regional Refugee Response, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=122> (29.11.16).
- ³⁸ Ayşe Selcan Özdemirci, “Suriye Krizi Sonrasında Lübnan’da Mülteci Sorunu”, *ORMER Perspektif Serileri*, No. 1, Mart 2014, s. 7.
- ³⁹ “Lebanon: 2011 Article IV Consultation”, International Monetary Fund, Şubat 2012, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2012/cr1239.pdf> (01.12.16), ss. 28-38.
- ⁴⁰ Yasin Athoğlu, “Suriye İç Savaşı’nın Gölgesinde Lübnan Hizbullah’ı”, *21. Yüzyıl Dergisi*, S. 56, Ağustos 2013, s. 4.
- ⁴¹ “Syrian uprising polarising Lebanon”, *The Guardian*, Mayıs 2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/may/23/syria-uprising-lebanon-assad> (01.12.16).
- ⁴² Athoğlu, “Suriye İç Savaşı’nın Gölgesinde Lübnan Hizbullah’ı”, s. 6.
- ⁴³ “Who is Wissam al-Hassan?”, *Al-Akhbar*, Ekim 2012, <http://english.al-akhbar.com/node/13029> (01.12.16).
- ⁴⁴ “Lebanon pulled into war with ISIS”, *Al Arabiya*, Ekim 2014, <http://english.alarabiya.net/en/perspective/analysis/2014/10/18/Lebanon-pulled-into-war-with-ISIS.html> (01.12.16).
- ⁴⁵ “Rejim yanlısı Hizbullah’ın Suriye’de kayıpları artıyor”, *Anadolu Ajansı*, Aralık 2015, <http://aa.com.tr/tr/dunya/rejim-yanlisi-hizbullahin-suriyede-kayıplari-artiyor/495914> (01.12.16).
- ⁴⁶ “Lübnan’da Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Avn’ın Çelişkili Vaatleri”, *Anadolu Ajansı*, Ekim 2016, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/lubnanda-cumhurbaskanligi-secimi-ve-avnin-celiskili-vaatleri-/674036> (04.12.16).

Kaynakça

- Allagha, Joseph (2011), *Hezbollah's Documents: From the 1985 Open Letter to the 2009 Manifesto*, Amsterdam: Pallas Publication.
- Altunışık, Meliha Benli (2007), *Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Atlıoğlu, Yasin (2014), *Lübnan'da Maruniler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- _____, (2013), "Suriye İç Savaşı'nın Gölgesinde Lübnan Hizbullah'ı", *21. Yüzyıl Dergisi*, S. 56.
- Ayhan, Veysel ve Özlem Tür (2009), *Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler*, Bursa: Dora Yayınları.
- _____, (2009), "2009 Lübnan Seçimleri ve Etkileri: Kazananlar ve Kaybedenler", *Ortadoğu Analiz*, c. 1, S. 7-8.
- Blanford, Nicholas (2006), *Killing Mr. Lebanon: The Assassination of Refik Hariri and its impact on the Middle East*, New York: I. B. Tauris.
- Büyükkara, Mehmet Ali (2015), *Çağdaş İslami Akımlar*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Chalabi, Tamar (2006), *The Shi'is of Jabal 'Amil and the New Lebanon: Community and Nation-State*, New York: Palgrave MacMillan.
- Deeb, Marius (2003), *Syria's Terrorist War on Lebanon and the Peace Process*, New York: Palgrave MacMillan.
- Harel, Amos ve Avi Isaacharoff (2008), *Israel, Hezbollah and the War in Lebanon*, New York: Palgrave MacMillan.
- Harris, William (2012), *Lebanon: A History*, New York: Oxford University Press.
- Khatib, Lina (2014), *The Hezbollah Phenomenon: Politics and Communication*, New York: Oxford University Press.
- Knio, Karim (2008), "Is Political Stability Sustainable in Post-'Cedar Revolution' in Lebanon", *Mediterranean Politics*, c. 13, Vol. 3.
- Köse, Taha (ed.) (2006), *Lübnan Raporu: Lübnan'da İstikrar Arayışları*, SETA Vakfı.
- Mercan, Hüseyin (2012), *Suriye: Rejim ve Dış Politika*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Mühlbacher, Tamirace Fakhoury (2009), *Democracy and Power Sharing in Stormy Weather*, Wiesbaden: VS Research.
- Nohlen, Dieter, Florian Grotz ve Cristof Hartmann (ed.) (2004), *Elections in Asia and Pacific*, Vol. 1, New York: Oxford University Press.
- Özdemirci, Ayşe Selcan (2014), "Suriye Krizi Sonrasında Lübnan'da Mülteci Sorunu", *ORMER Perspektif Serileri*, No. 1.
- Schenker, David (2006), "Lebanese National Dialogue: Avoiding the Hard Questions?", *The Washington Institute*, Policy 1089, <http://www.cfr.org/lebanon/lebanon-election-results/p8195>.
- Shafie, Sherifa (2006), "Palestinian Refugees in Lebanon", *Forced Migration Online*, <http://www.forcedmigration.org/research-resources/expert-guides/palestinian-refugees-in-lebanon/fmo018.pdf>.
- Tütüncü, Muttalip (2015), "Lübnan", Ahmet Emin Dağ (ed.), *Ortadoğu Çatışmaları*, İstanbul: İHH Yayınları.
- Weinberger, Naomi Joy (1986), *Syria Intervention in Lebanon*, New York: Oxford University Press.
- Qassam, Naem (2006), *Hizbullah: Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, Muharrem Tan (çev.), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yeşiltaş, Murat ve Ali Balcı (2010), "İkinci Lübnan Savaşı: Bir Yeniden Değerlendirme", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, Vol. 4, c. 2.
- Syria Regional Refugee Response, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=122>.
- The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East, <http://www.unrwa.org/where-we-work/lebanon>.

- “Doha Agreement: On the Results of the Lebanese National Dialogue Conference”, UN Peacemaker, 2009, http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/Lebanon_DohaAgreement2008_Engl.pdf.
- “Lebanon pulled into war with ISIS”, *Al Arabiya*, 2014, <http://english.alarabiya.net/en/perspective/analysis/2014/10/18/Lebanon-pulled-into-war-with-ISIS.html>.
- “Lebanon: 2011 Article IV Consultation”, International Monetary Fund, 2012, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2012/cr1239.pdf>.
- “Lebanon: Election Results”, Council Foreign Relations, 2005, <http://www.cfr.org/lebanon/lebanon-election-results/p8195>.
- “Lübnan’da Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Avn’ın Çelişkili Vaatleri”, *Anadolu Ajansı*, 2016, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/lubnanda-cumhurbaşkanligi-secimi-ve-avnin-celiskili-vaatleri-674036>.
- “Maske Düştü ve Hizbullah’ın Yüzü Görüldü”, *Al Jazeera Turk*, 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/maske-dustu-ve-hizbullahin-yuzu-goruldu>.
- “Rejim Yanlısı Hizbullah’ın Suriye’de kayıpları artıyor”, *Anadolu Ajansı*, 2015, <http://aa.com.tr/tr/dunya/rejim-yanlisi-hizbullahin-suriyede-kayıplari-artiyor/495914>.
- “Resolution 1701”, UN Security Council, 2006, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/PKO%20SRES1701.pdf>.
- “Security Council Declares Support for Free, Fair Presidential Election in Lebanon; Calls For Withdrawal of Foreign Forces There”, UN Security Council, 2004, <http://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.htm>.
- “Syrian uprising polarising Lebanon”, *The Guardian*, 2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/may/23/syria-uprising-lebanon-assad>.
- “The Taif Agreement”, United Nations Special Tribunal For Lebanon, 1989, https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_tauf_agreement_english_version.pdf.
- “Three-month battle ends as army takes over refugee camp”, *The Guardian*, 2007, <https://www.theguardian.com/world/2007/sep/03/syria.lebanon>.
- “Who is Wissam al-Hassan?”, *Al-Akhbar*, 2012, <http://english.al-akhbar.com/node/13029>.